

werd beslist. De regel dat de kathedraal de eerst aangewezen begraafplaats voor een bisschop is, was reeds tijdens de synode van Tribur (895) vastgelegd en is ook terug te vinden in de canon iekrechtel ijke verzamelingen uit de elfde en twaalfde eeuw. Pas in de twaalfde eeuw bleek hij echter algemeen in praktijk gebracht te worden.

In zijn afsluitende conclusie stelt Gierlich dat de bisschoppen de plaats waar zij te ruste zouden worden gelegd geenszins van het toeval lieten hangen, maar dat zij hierover bewust een beslissing namen. Hun zieleheil zou immers door een juist gekozen grafplaats bevorderd worden. Daarom ook streefden de laat-antieke en vroeg-middeleeuwse bisschoppen ernaar *ad sanctos* bijgezet te worden. Om er zeker van te zijn dat aan het graf van de bisschoppen permanent zou worden gebeden, werd na het midden van de zevende eeuw de koppeling tussen bisschoppelijke begraafplaats en kapittel of klooster tot stand gebracht. Sinds het einde van de negende eeuw werd dit altijdurende gebed bij uitstek de opgave van het domkapittel. De keuze van de grafplaats bleef echter tot aan het begin van de dertiende eeuw een persoonlijke aangelegenheid van de bisschoppen. Daar waar zij zich van voortdurend gebed aan hun toekomstig graf verzekerd wisten, wensten zij zich hun laatste rustplaats. Nadien bleef de kathedraal in alle door Gierlich bestudeerde bisdommen de vaste begraafplaats voor de bisschoppen. De verklaring hiervoor zal moeten worden gezocht in het feit dat de bisschoppen stadsheer waren geworden en bleven en dat zij veelal uit het domkapittel gerecruteerd werden.

De waarde van dit boek schuilt zowel in de catalogus van bisschopsgraven, die in de eerste negen hoofdstukken aangeboden wordt, als in de conclusie, waarin de auteur tot een periodisering komt en laat zien door welke motieven bisschoppen zich bij de keuze van hun laatste rustplaats lieten leiden.

J. Kuys

I. Spijker, *Aymijns kinderen hoog te paard. Een studie over Renout van Montalbaen en de Franse Renaut-traditie*. (Dissertatie Utrecht 1990, Middeleeuwse studies en bronnen XXII; Hilversum: Verloren, 1990, 318 blz., f55,-, ISBN 90 6550 235 1).

Zoals bekend gaan veel Middelnederlandse Karelromans terug op Franse *chansons de geste*. Naarmate beide tradities nauwkeuriger getraceerd worden, blijkt dat het exact bepalen van het karakter van die relatie in complexiteit navenant toeneemt. De onderhavige dissertatie over de verhouding tussen de Middelnederlandse *Renout* en zijn Oudfranse pendant illustreert dat treffend: gaat het om een (vrije) vertaling, een versie die heel ver afstaat van de bewaard gebleven Franse redacties, een omwerking/bewerking, of kwam de *Renout* tot stand zondereen geschreven intermediair, dus op basis van herinneringen aan een voordrachtversie? Voor verschillende Karelromans is laatstgenoemde mogelijkheid verondersteld (bijvoorbeeld de *Ogier*), maar harde gegevens ontbreken. De waarde van dit onderzoek is vooral dat het de mogelijkheid van een orale bron een stuk plausibeler maakt.

Het is zeker niet zo dat van meet af aan naar deze conclusie wordt 'toegeredeneerd'. Voortdurend stuit men op een behoedzaam afwegen van de verschillende mogelijkheden. Dat levert een boeiend en verrassend slothoofdstuk op en een conclusie die door het vermijden van finalistisch construeren aan overtuigingskracht wint. Daartoe draagt bij dat de afwegingen blijken van een indrukwekkende beheersing van de gehele internationale /?enaw/-traditie, zowel op 'micro- als op macro-niveau'. Keerzijde van die beheersing is dat de lezer door het

gedetailleerd uitspinnen van de verhaaldraden in een fijnmazig web vastraakt waarvan hij het patroon soms niet meer overziet.

Uitgangspunt van het onderzoek voor wat de Middelnederlandse traditie betreft vormt de vijftiende-eeuwse Duitse *Reinolt von Montelban die waarschijnlijk de oorspronkelijke Renout* dicht benadert (13-16,39-42). Zekerheid daaromtrent heeft men niet en dit betekent wel dat het vergelijkend onderzoek een onzeker element bevat. De Franse traditie is beduidend complexer: drie hoofdversies en een groot aantal versredacties (18,19). In de hoofdstukken 3 tot en met 5 worden beide tradities met elkaar vergeleken, waarbij de mazen van het net steeds nauwer worden: de relatie van de *Renout* tot de Franse Renault-traditie, de — versies en de — redacties. Het resultaat geeft een complexe verstrengeling van beide tradities te zien. Afgezien van een aantal 'onafhankelijke' verhaalelementen is de *Renout* hechter in de internationale traditie verankerd dan men aannam, maar eigenaardig is dat de *Renout* onmiskenbaar aansluit bij onderling verschillende Franse versies en redacties: de vergelijking leidt niet in een consistente richting.

Dit met acribie uitgevoerde onderzoek is een sterk gedeelte van het boek en richtingbepalend voor het vervolg: in hoeverre vertoont de *Renout* voorzover controleerbaar een eigen karakter (hfdst. 6) en hoe kan de discrepantie met de Renault-traditie worden verklaard (hfdst. 7)? De Middelnederlandse bewerker blijkt inderdaad eigen accenten te plaatsen—concentratie, sneller verhaalverloop, minder aandacht voor secundaire personages, vereenvoudiging van topografie etc.—maar deze zijn over het geheel genomen niet opzienbarend. Opvallend is wel het verschil in vormgeving van de politieke achtergrond en dat enkele hoofdpersonages in de *Renout* beduidend negatiever worden getekend: Karel is een figuur die weinig respect afdwingt (189); de verzachtende omstandigheden voor de keuze van Aymijn en Yewe vóór het gezag en tégen de eigen clan zijn weggevijsd. Of deze verschuiving afdoende verklaard is door te wijzen op een verandering in publiekskring, waarvoor de (literair vervormde) politieke werkelijkheid van de *Renaut* wellicht minder interessant was, of op de behoefte het verhaal meer vaart te geven, is mijns inziens de vraag (189-192). Wanneer de *Renout* dertiende-eeuws is en vooral gefunctioneerd heeft in kringen van de Vlaamse lage adel (189, 202), dan biedt de vraag of deze eigenaardigheden van de *Renout* verband houden met de toenmalige historische context een boeiend perspectief, maar dit historisch interessante spoor wordt hier begrijpelijkerwijze niet verder vervolgd.

Tenslotte de significante discrepanties. Ter verklaring van deze verschillen heeft men theoretisch de keuze tussen het veronderstellen van een verloren Frans handschriftelijk origineel met een volstrekt unieke lezing ener- en de hypothese van een genese op basis van een orale bron anderzijds. Beide mogelijkheden worden uitvoerig besproken. De incongruïenties tussen de Middelnederlandse en de Oudfranse *Renout* blijken stuk voor stuk weliswaar niet altijd afdoende maar wel overtuigender te kunnen worden verklaard aan de hand van de hypothese van een orale traditie dan van een schriftelijke bron; in haar algemeenheid heeft de poging tot interpretatie in hoofdstuk 7 mij overtuigd. Samenvattend: dit gedegen onderzoek is een belangrijke bijdrage tot het inzicht in de wijze waarop verdietsing tot stand kwam en in de mate waarin het genre van de Karelromans zich ten onzent kenmerkt door een eigen dynamiek en creativiteit.

R. van Schaïk, *Belasting, bevolking en bezit in Gelre en Zutphen (1350-1550)* (Dissertatie Nijmegen 1987; Middeleeuwse studies en bronnen VI; Hilversum: Verloren, 1987, 288 blz., f40,-, ISBN 90 6550 212 2).

Structurele diepteanalyse van de middeleeuwse samenleving op territoriaal niveau zijn voor de Noordelijke Nederlanden nog steeds een schraal artikel. De studie waarop R. van Schaïk eind 1987 in Nijmegen promoveerde, is daarom een welkome aanvulling, die niet alleen van betekenis is voor onze kennis van het gebied waar de hertogen van Gelre hun gezag uitoefenden, maar die ook mag gelden als een methodische verkenning. Hoewel Van Schaïk niet beoogt een geschiedenis van de landsheerlijke financiën te schrijven, opent hij met een overzicht van de ontwikkeling van de wijze waarop de graven, later hertogen, van Gelre zich van een financiële basis voor hun territoriale politiek trachtten te verzekeren. Hij benadrukt daarbij dat de vijfjarige verpanding van Gelre aan Gwijde van Vlaanderen vanaf 1290 tot een sanering van het financiële beheer in Gelre had geleid. In de visie van Van Schaïk markeert de (Vlaamse) buitengewone bede van 1293 als het ware de overgang van een domaniale naar een landsheerlijke fase van belastingheffing, hoewel de juridische basis voor de heffing veelal gelegen bleef in de *cas féodaux* (45). Dat gold mijns inziens nog in 1518 voor de 'huwelijkspenning' (68). Van Schaïk stelt met nadruk, dat deze belasting vanwege het buitengewone karakter geboden moest worden, waarbij echter tevens duidelijk was, dat hij evenmin geweigerd mocht worden (69). Niettemin leverde overigens de inning 'toch' grote problemen op, aangezien terzelfdertijd eerder toegestane schattingen ingevorderd moesten worden. Zo is de 'huwelijkspenning' een goed voorbeeld van de voortdurende wisselwerking tussen de legitimiteit en de haalbaarheid van een belastingheffing. Hier is zelfs een kernprobleem te signaleren: er bestond bij nadere beschouwing in Gelre geen positief verband tussen de toename van de fiscaliteit en de mate waarin het proces van staatsvorming was gevorderd. Tendensen tot modernisering werden zelfs door een archaïserende invloed van steden en staten belemmerd.

In de voorgeschiedenis van de 'domaniale fase' van de Gelderse fiscaliteit signaleert Van Schaïk nog een aantal elementen, die een nadere studie waard zijn. Die hebben eveneens te maken met het verband tussen steden en belastingen. De bespreking van de diverse vormen van belasting in het boek begint met de *exactio*, waarmee eerst alleen de bede van het oude type, maar later ook nieuwe, onverplichte vormen van belasting worden aangeduid. Van Schaïk meent echter dat de vermelding van de onverschuldigde *exactio* in de tekst van het oudste Zutphense stadsrecht 'onvoldoende aanleiding [geeft] om reeds voor dat moment te concluderen tot een bedehffing van het nieuwe type' (53). Toch draagt hij zelf enkele bladzijden eerder (47) een aantal argumenten aan om de vergrote betrokkenheid van de Gelderse steden bij de belastingen te adstrueren. Eén daarvan is de voortschrijdende institutionalisering van Gelre, blijkend uit een golf van privilegiëringen rondom de jaren dertig van de veertiende eeuw. Het is verleidelijk een vergelijking te trekken met een dergelijke ontwikkeling ruim een eeuw eerder, waarin Zutphen een voorttrekkersrol vervulde. Los van de kwestie van de echtheid van het Zutphense stadsrecht (waarin Van Schaïk de kant van de /a/sum-adepten kiest, zonder de recente argumenten voor echtheid te noemen, die C. L. Verkerk in de afscheidsbundel voor Van de Kieft bijeenbracht) kunnen hierbij parallellen met de veertiende-eeuwse ontwikkelingen worden aangewezen.

Van Schaïk laat overtuigend zien hoe in de loop van de vijftiende eeuw de buitengewone bede steeds vaker als financieel instrument werd gehanteerd, temeer daar andere financieringsmiddelen, zoals leningen en verpandingen slechts de problemen vergrootten. Maar ook de fiscaliteit kende haar problemen. Het steeds frequenter vragen van steeds gevarieerder vormen van indirecte belastingen leidde immers tot een intensivering van de fiscaliteit en een verzwarende